

Н. Байгуттиев, 3-курс

Ғылыми жетекшісі: А. С. Байғараев, қылмыстарды алдын ала тергеу кафедрасының оқытушысы

(ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

АНЫҚТАУ САТЫСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУГЕ ҚАТЫСУШЫЛАРҒА АҚШАЛАЙ ЖАЗАНЫ ТАҒАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

1997 жылы Қазақстан Республикасының алғашқы қылмыстық іс-жүргізу Заңының қабылдануы, қылмыстық іс жүргізу ғылымының алдына осы салада қарым-қатынастарды реттеуге, әрі жетілдіруге бағытталған көптеген зерттелуге жататын шешілмеген мәселелерді қойды. Оның бірі — қылмыстық іс-жүргізуге қатысушылардың өзара үйлесімділігі бар құқықтары мен міндеттері. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабы, 3-бөлігі былайша үндейді: «Республиканың азаматы өзінің азаматтығына орай құқықтарға ие болып, міндеттер атқарады». Бұл аталған негізгі норма, өзіне кең көлемді мағынаны қамтып құқықтың барлық салаларында жалпы құқықтық принцип ретінде қолданылады. Осының негізінде,

мемлекет әр бір азаматтан қылмыстық іс-жүргізу барысында өзіне жүктелген іс-жүргізу міндеттерін толық және дұрыс атқаруын талап етеді.

Қылмыстық іс-жүргізуде өздерінің іс-жүргізу міндеттерін орындамаған немесе дұрыс орындамаған іс-жүргізуге қатысушыларға іс-жүргізудегі жауапкершілік ретінде оларға ақшалай жаза қолданылатындығы мәлім.

Ақшалай жазаны тағайындау ҚР ҚДЖК 145, 147, 156, 160, 327, 559, 403-баптарындағы нормалармен реттеледі. Берілген қылмыстық іс жүргізудің мәжбүрлеу шарасына арнайы арналған ҚР ҚДЖК 160-бабы «Ақша өндіріп алу» мынадай мазмұнда тұжырымдалған:

«Осы кодекстің 75, 82, 84, 85, 86, 145, 147-баптарында көзделген жағдайларда іс жүргізу міндеттерін орындамағаны және сот отырысында тәртіпті бұзғаны үшін жәбірленушіден, куәдан, маманнан, аудармашыдан және өзге де адамдардан ақша өндіріліп алынуы мүмкін. Ақша өндіріп алу туралы мәселе әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдарға сәйкес шешіледі».

ҚР ҚДЖК 156-бабының 2-бөлігінде де ақшалай жазаға тартылуы мүмкін іс-жүргізуге қатысушылар тобын анықтауда негізгі нормаларының бірі болып табылады. Ол, ҚР ҚДЖК-де мынадай мазмұнда тұжырымдалған:

«Осы Кодексте көзделген жағдайларда қылмыстық процесті жүргізуші орган жәбірленушіге, куәға және басқа да іске қатысушы адамдарға іс-жүргізушілік мәжбүрлеу шараларын:

- 1) келуі туралы міндеттеме;
- 2) алып келу;
- 3) ақшалай жазаны қолдануға құқылы».

Автордың байқауынша, аталмыш шара ҚР ҚДЖК 160-бапта «ақша өндіріп алу», ал 156-бабының 2-бөлігінде «ақшалай жаза» делінген. Заңнама екі бапта да бір шараны тұспалдап отырғандығы анық, алайда, қисын ережесіне сәйкес бұл екі ұғым мағынасы жағынан бір-бірімен үйлеспейтіндігі көрінеді. Заңда мұндай сәйкессіздіктің орын алуы тәжірибелік қызметте ақшалай жаза шарасының қолдану аясын дұрыс түсінбеуінің негізгі себептерінің бірі болып табылады.

Мәселен, Қызылорда қалалық ІІБ сұрау жүргізілген тергеушілері мен анықтаушыларын 62,4 % ақшалай жаза шарасының мүлдем бар екендігінен хабарсыз, ал, 37,6 % ақшалай жаза шарасының қолдану тәртібін білмейтіндігін көрсетті.

Аталғандардың негізінде, ҚР ҚДЖК 160-бабының атауын 156-бабының 2-бөлігінде көрсетілген нормаға сәйкес «ақшалай жаза» ұғымына өзгерту қажеттілігі туралы ұсыныс айтамыз. Өйткені, ол қарастырылып отырған шараның тағайындалуының шынайы мәні мен маңызын ашады. Сонымен қатар, заңнамадағы аталған екі нормалардың өзара үйлеспеушілігін жояды.

Сонымен қатар, біз ақшалай жазаға тартылуы мүмкін тұлғалар тобына қатысты заңгерлердің пікірлеріне талдау жасап, жүргізілетін қандайда болмасын тергеу әрекеттеріне бөгет жасаған немесе кедергі келтірген азаматтар мен лауазымды тұлғаларды да ақшалай жазаға тарту мәселесін заңнамалық реттелуі қажет екендігі туралы пікір айтамыз. Тергеу әрекеттері әр түрлі болуы мүмкін, мәселен: оқиға болған жерді қарау, алу, тінту, тергеу эксперименті, мәйітті эксгумациялау және т. б.

Осы тергеу әрекеттерін тәжірибеде жүргізу барысында кедергі келтіретін жағдайларды жоққа шығаруға болмайды. Мәселен, эксгумация жүргізу барысында жерленген адамның туыстарының мәйітті қазып алуға қарсы болуы; оқиға болған жерді қарау үшін үй-жайға кіруге үй иесінің бөгет жасауы немесе ұйым басшысының негізсіз қарсы болуы; затты алу барысында ізделіп жатқан затты жасырып қоюы және т. б.

Біздің пікірімізше, аталған жағдайлардың негізінде «азаматтар мен лауазымды тұлғаларды» ақшалай жаза тағайындалуы мүмкін тұлғалар тобына қосуға толық негіз бар. Бірақ, мұндай іс жүргізудің мәжбүрлеу шарасын қолдануы ҚР ҚДЖК 156-бабының 2-бөлігіндегі нормамен реттеледі, өйткені, бұл нормада осы Кодексте көзделген жағдайларда ғана ақшалай жазаны қолдануға болатындығы айтылған. Мұндай жағдайлар ҚР ҚДЖК-де барлығы төртеу (145-б. 5-бөл., 147-б. 4-бөл., 160-б., 559-б. 5-бөл.) және олардың жеткіліксіз екендігін тәжірибе көрсетіп отыр.